

Anadolu'da Selçuklu dönemi yerleşme sistemi ve kent modelleri

Koray ÖZCAN*

Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Plânlama Bölümü, 42079, Selçuklu, Konya.

Özet

Türklerin; göçebe ve yerleşik yaşama dair tüm kültürleri ile birlikte; IX. yüzyılda başlayan ve yaklaşık 200 yıl süren Orta Asya'dan Anadolu'ya göç hareketi sürecinin Anadolu coğrafyası üzerindeki siyasal ürünü Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması biçiminde olmuştur. Bu süreçte, gerek Bizans egemenliğinden devralınan ya da yeniden kurulan Anadolu kentlerinin gerekse kentler dizgesinin oluşturduğu yerleşme sisteminin mekânsal ve işlevsel açıdan yeniden örgütlendiği söylenebilir. Bu araştırmanın amacı; Türklerin Selçuklu Devleti'nin kurulması ile Anadolu yerleşim zincirine eklenildiği XI.-XIII. yüzyıllarda, Orta Asya ve İran coğrafyasından taşıdıkları ya da aktardıkları yerleşim geleneklerinin, Anadolu'da devrildikleri Bizans yerleşim kültürü altyapısı üzerindeki kültürel birlikteliğinin mekânsal ürünlerini irdelemektir. Burada "mekânsal ürünler" kavramı ile anlatılmak istenen, Anadolu'da Selçuklu döneminde örgütlenen savunma sistemi, üretim-dağıtım organizasyonları, sosyal-kültürel yapılanmalar ve toprak kullanım politikalarının, yerleşme sistemi ve kentsel mekân organizasyonları ya da kent modelleri üzerindeki yansımalarıdır. Selçuklu dönemi Anadolu yerleşim kültürünün ortaya konabilmesi için, araştırmanın kaynak ve yöntemine ilişkin olarak, özgün yazılı kaynakların arkeolojik ve mimari kalıtlar eşliğinde irdelenmesi ve elde edilen bulguların harita ve planlar üzerine aktarılmasına dayanan bir izlenim benimsenmiştir. Bu izlenim kapsamında, Selçuklu dönemi yerleşme sisteminin ve mekân yansımaları olarak kent modellerinin tanımlanabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın zaman dizgisi; Selçuklu dönemi yerleşme sisteminin arka plânını oluşturan Anadolu Selçuklu Devleti siyasal-yönetimsel egemenlik düzeninin Anadolu yerleşme sistemini biçimlendirmeye başladığı XI. yüzyıl sonu ile Selçuklu egemenlik düzeninin sona erdiği ve çok parçalı siyasal yapılanmalar dönemi olarak tanımlanan Türk Beyliklerinin oluşmaya başladığı XIII. yüzyıl sonu arasındaki dönem olarak tanımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Anadolu, Selçuklu, yerleşme sistemi, kent modelleri.*

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Koray ÖZCAN. korayzcan@yahoo.com; Tel: (332) 223 21 73.

Makale metni 01.06.2005 tarihinde dergiye ulaşmış, 16.10.2006 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 30.11.2007 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Urban network and urban models in Anatolia during Seljuk Period

Extended abstract

The empires as the social, cultural, economic and political forces like the Hittites, Helens, Romans and following the Byzantines, organized the urban network and transportation systems in Anatolia as called Asia Minor of which Anatolian Seljuk State constitutes a major part. The Anatolian Seljuk State was not only a tribal confederation comprised of Turcoman nomadic groups or subgroups from Central Asia and Iran, but also the synthesis of the Christian–Byzantine social, cultural, economic institutions with the synthesis of the social and cultural values which were based on the sedentary or nomadic life styles of Turks transferring from Central Asia and Iran to Anatolia. So the founding Seljuk State has been importance in the urban history of Anatolia because of being the first Turkish–Islamic colonization and urbanization process in Anatolia. As a result of the founding the Seljuk State, Turks participated in settlement pattern of Anatolia in the 11th Century.

In this process, the Seljuks re-organized but also the urban network not only the towns taken from Byzantine in Anatolia in terms of spatial and functional. It is considered that urban network and its spatial elements as the towns were organized in a hierarchical order in terms of the functional and spartial identities in the urban network. And also, spartial background of urban network and urban models as the spatial organizations were based on the land use policies and settlements practices transferring from the traditions of Turkish–Islamic States in Central Asia and Iran to Anatolia.

The aim of this study is to examine the spatial reflections of the settlement practices of Turks upon the Anatolian geography during Seljuk period. Within this scope, the meaning of the concept of “the spartial reflections” is the impacts of the systems of defense, production–distribution systems, social–cultural organizations and land use policies on urban network and urban models or urban spatial organizations in Anatolia.

In order to establish the settlement culture of Anatolia during Seljuk period, in terms of research source

and its methodology, it is considered that the use of original historic and manuscript sources should be supported with their spatial dimension. Within this of the study framework, it is also considered that, the urban network and the urban spatial organizations of the Seljuk period are defined by using the maps and tables based on the manuscript sources and archaeological or architectural ruins of that period.

The chronological sequence of this study was determined as the period from the end of 11th century, which the political, administrative sovereignty system of Anatolian Seljuk State began to form the background of the urban network of Seljuk period and Anatolian settlement system, to the end of 13th century, defined as the period of multi–political foundations during which the Seljuk sovereignty system ended and the “Turkish Beyliks” began to form.

Within the context of the chronology mentioned above, in terms of historical geography and political–administrative conditions and settlement inheritance taken over, the spatial framework of this study was determined as the geography where during the Turkicization–Islamization process the Turkish domination was effective. During this period the southeastern parts of Anatolian geography was left outside of the spatial framework of the research due to the consideration of these regions as the hinterland of Arabic–Islamic culture.

In order to put forward the settlement process of Turks in the Anatolian geography in terms of the changing political–military conditions and dynamic social–cultural formations, it is necessary to discuss the source and methodology at first. In accordance, the original sources related to the period and the methodology to be used was determined.

Therefore, the urban network and urban models forming the spatial organization of the Anatolian–Turkish towns, which are considered to have been original in the Turkish–Islamic settlement process during the Seljuk period, are explained through the analysis of the spatial and demographic knowledge of the towns.

Keywords: *Anatolia, Seljuk, urban network, urban models.*

Giriş

Bu araştırma; siyasal boyutta Anadolu'nun Osmanlı öncesi ilk Türk siyasal birlik dönemi olmasının ötesinde mekânsal boyutta Anadolu'da ilk Türk yerleşim süreci olarak tanımlanan Selçuklu egemenlik döneminde (1075–1308) Anadolu'nun kendine özgü jeopolitik koşulları, dönemin değişken sosyal, kültürel ve ekonomik yapılanmaları, ulaşım–iletişim sistem ve teknolojileri ile Bizans–Selçuklu ikili siyasal ilişkiler ağı kapsamında örgütlendiği öngörülen yerleşme sistemi kurgusunun varlığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın bir başka boyutu da Türk öncesi Bizans yerleşme düzeni ve kent modelleri ile Anadolu öncesi Orta Asya Türk ve İran Türk–İslâm kent modelleri yaklaşımlarına dayalı olarak, Selçuklu dönemi Anadolu–Türk yerleşim sürecinde kentsel mekân organizasyonlarına dönük model ya da modellerin aranmasıdır.

Dolayısıyla araştırmanın varsayımı, Selçuklu yerleşme sistemi ve kent modellerinin, Orta Asya'dan Anadolu'ya Türklerin yaklaşık iki yüzyıl süren göçleri sürecinde,

- Orta Asya Türk kültür ve medeniyetinin Anadolu'ya dek taşınmış ya da aktarılmış değerleri,
- İran yöresindeki karşılaştıkları İslâm kültürü ve İslâmlaşma sürecinin Türk kültür ve medeniyeti üzerinde yarattığı sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümlere dayalı olarak ortaya çıkan İran Türk–İslâm kültür ve medeniyet değerleri ve Anadolu coğrafyasında devralınan Bizans kültür ve medeniyet değerlerinin mekânsal birlikteliği olarak örgütlendiğidir.

Araştırmada, Selçuklu kültür ve medeniyeti üzerine bugüne dek yapılmış sosyal ve siyasal tarih çalışmalarına, vakâyî-nâme, menâkıb-nâme, mektûbât ve vakfiyeler gibi dönemin özgün tarihi kaynaklarına, kitabeler ya da abideler gibi anıtsal yapı araştırmalarına mekân boyutu kazandırılması ve arkeolojik buluntu ya da mimari yapı kalıtlarının irdelenmesine dayanan bir yöntem kurgulanmıştır.

Araştırma kapsamında, Selçuklu yerleşme sistemi kurgusu ve kent modellerine dönük arayışlar, Anadolu'nun değişken askeri, siyasal ve yönetsel koşulları ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler ağının değişen ve dönüşen şartlarının biçimlendirdiği Anadolu Selçuklu Devleti siyasal–yönetsel düzeninin egemen olduğu 1075–1308 zaman aralığında irdelenmiştir.

Kuramsal çerçeve

Sistem yaklaşımı ve yerleşme sistemi

“Sistem yaklaşımı”, konumsal ve işlevsel farklılıklara göre belirli bir kademelenme içinde alt sistemler ya da birimlerden oluşan ve üretim–dağıtım sistemleri ile kendi içinde ve dışındaki sistem, alt sistem ve birimlerle çok yönlü ilişkiler zinciri kurulmuş organizasyon olarak tanımlanabilir (Bertalanffy, 1950; Bertalanffy, 1968; Hans, 1951; Chadwick, 1971; Laszlo, 1975; Forder, 1976).

Bu kuramsal açıklamadan hareketle bir tanımlama yapılırsa yerleşme sistemi;

- tarihsel bir arka plana dayanan ya da yansımalarını taşıyan veya aktaran belirli ve tanımlı bir coğrafya üzerinde,
- tarihsel süreç içinde dönemsel farklılık ve değişimlere karşı evrim ya da gelişmelere açık,
- siyasal ve yönetsel egemen bir merkezi gücün denetim ya da otoritesi altında,
- askeri ve stratejik gereksinim ve koşullara bağlı savunma sistem ve teknolojilerine sahip,
- işlevsel bir kademelenme ya da uzmanlaşma gösteren,
- sosyal, kültürel ve dinsel örgütlenmeler ile üretim–dağıtım sistem ve teknolojilerine dayanan,
- karşılıklı sosyal ve ekonomik ilişkiler organizasyonu içinde bulunan kırsal ve kentsel yerleşme kümelerinin oluşturduğu mekân organizasyonudur.

Dolayısıyla; Anadolu'da Selçuklu egemenlik döneminde, belirli bir nüfus büyüklüğü ve işlevsel kademelenme içinde kendine özgü bir mekânsal dağılım gösterdiği ya da örgütlendiği öngörülen yerleşme sisteminin bileşenleri; dönemin koşullarına özgü örgütlenmiş savunma sis-

tem ve teknolojisi, kendi içindeki ve dışındaki sistemler ile bütünleşmiş bir üretim–dağıtım sistem ve teknolojisi, döneme özgü yoğun dinsel etkinlikler ve kolonizasyona ya da sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlere dayanan toprak kullanım ve iskân politikalarının mekânsal yansımaları olarak belirli bir kademelenme sistemi içinde örgütlenmiş yerleşmeler zinciri olarak belirlenmiştir.

Model yaklaşımı ve kent model(ler)i

“Kent modeli” kavramının kökeninde kentsel mekânı tanımlayan ya da biçimlendiren demografik unsurlar, kültürel yapılanmalar, sosyal–ekonomik organizasyonlar ve üretim–dağıtım araç ve teknolojileri olarak sıralanabilecek birbirini etkileyen ya da yönlendiren ve aralarında çok yönlü ilişkiler zinciri olan birden çok değişkene dayalı olarak, tarihsel bir arka planı olan tanımlı bir coğrafyada belirli bir zaman aralığında gerçekleştirilen mekânsal organizasyonların niteliksel ya da niceliksel veriler kullanılarak tanımlanabilmesi veya çözümlenebilmesi yatmaktadır (Kilbridge, 1968; Tekeli, 1979; Bertuglia ve Rabino, 1994).

Buradan hareketle, kent modeli kavramının, dinamik bir gelişme ve evrimleşme süreci olarak tanımlayabileceğimiz yerleşim sürecinde, her coğrafya ve toplumsal düzen için geçerli tek bir mekânsal örgütlenme veya modeli ifade edemeyeceği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, kent modellerinin eş toplumsal örgütlenmeler için bile coğrafyanın özgün koşulları, siyasal–yönetimsel yapılanma düzeni ile sosyal, kültürel ve ekonomik örgütlenme biçimleri gibi birden çok değişkene dayalı olarak farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bu çerçevede, Selçuklu dönemi Anadolu kent modellerini biçimlendiren temel değişkenler; dönemin askeri–siyasal koşulları, sosyal, kültürel ve ekonomik örgütlenmeleri, üretim–dağıtım ilişkileri zinciri ve coğrafyanın özgün koşulları olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın bakış açısı kapsamında “kent modeli” kavramı ile kastedilen, Anadolu coğrafyasında Selçuklu egemenlik dönemi Türk–İslâm yerleşim sürecinde Bizans egemenliğinden devralınan ve mekânsal kurgusu yeniden örgütlenen ya da yeni kurulan Anadolu

kentlerinin mekânsal organizasyonlarını biçimlendiren ya da benzer veya farklı kılan ortak değişkenlerin tarihsel süreçte evrimini ya da mekânsal kuruluşunu ve gelişimini tanımlamaya yönelik kurgulanan simgesel anlatımlardır.

Tarihsel ve mekânsal arka plân

Anadolu’da Selçuklu dönemi yerleşme sistemi ve kent model(ler)inin tarihsel evrim sürecinde mekânsal çözümlenmelerinin yapılabilmesi için; Türklerin Anadolu yerleşme zincirine katılmalarına dek olan süreçte, Türk kentleri üzerine bugüne dek yapılmış çalışmalar ve geliştirilmiş kent modelleri yaklaşımları (Aydın, 1964; Kuban, 1968; Baykara, 1971; Bölen, 1978; Kırmızı, 1979; Tanyeli, 1987; Aktüre, 1989) ile dönemin özgün sosyal, kültürel, ekonomik yapılanmaları ve siyasal–yönetimsel koşulları kapsamında, Anadolu’da Türk öncesi varolan yerleşme kültürü ve Anadolu öncesi Türklerin kentleşme–kentleşme deneyimleri olarak irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın dayanak noktası, Türklerin göçebe ya da yarı–yerleşik ve yerleşik yaşama dair tüm kültürleri ile birlikte; IX. yüzyılda başlayan ve yaklaşık iki yüzyıl süren Orta Asya’dan Anadolu’ya göç hareketi sürecinde, karşılaştıkları birtakım farklı millet ve kültürlerle temasları neticesinde, Orta Asya kent yaşamına ait kültürlerinin, Horasan, Maverâ–ün–nehir ve Acem–i Irak yörelerinde yayılmış İran–İslâm ve Hint kültürü ile Anadolu’da karşılaştıkları Yunan–Roma kültür ve medeniyetlerinin karşılıklı etkileşiminin bir ürünü olarak; Anadolu’da İslâm dünyasında görülmeyen bir anlayışla, taassuptan uzak Türk–İslâm kültür ve medeniyeti olarak adlandırılan yeni ve özgün bir kent medeniyeti meydana getirdikleridir.

Nitekim Anadolu Selçuklu kent kültür ve medeniyeti üzerine yapılmış araştırmalara dayalı olarak; savunma sistemleri, üretim–dağıtım sistemleri, dinsel örgütlenmeler ya da İslâmî alt felsefeler, kent ya da eyalet yönetimi ve kurumları ile toprak kullanım düzeni gibi kent kültür ve medeniyet kurumlarının, Orta Asya ya da İran Türk–İslâm Devletleri’nden alınarak, Türklerin Anadolu’da karşılaştıkları ve karşılıklı sosyal,

kültürel, ekonomik ya da hukuksal ilişkiler kurdukları Bizans kültür ve medeniyetine adapte ettikleri anlaşılmaktadır (Wittek, 1936; Vryonis, 1971; Vryonis, 1981; Hammond, 1972; Brand, 1989; Akdağ, 1995; Kuban, 1995; Köprülü, 1999; Baykara, 2002).

Selçuklu kültür ve medeniyetinin İslâm–Hıristiyan ve Orta Asya–İran Türk kültürleri ile karşılıklı etkileşimleri ve göçebe–yerleşik farklılıklarının sanatsal ürünleri üzerine yapılan araştırmalar; Horasan ve Orta Asya’dan gelen grupların yoğun olarak yerleştiği Tokat, Niksar, Sivas ve Kayseri kentlerini kapsayan Danişmendli vilayetinin Orta Asya geleneklerine bağlı ve eski Şaman felsefenin izlerini taşıyan; Malatya–Harput yörelerini kapsayan eski Artuklu egemenlik bölgesinin İran ile ilişkilerin yoğunluğuna dayalı olarak İran kültürü etkisinde ve politik merkez olarak başkent Konya ve çevresini kapsayan Orta Anadolu bölgesinin eski gelenek ve kültürden kopuk, Hıristiyan–İslâm kültürlerinin sentezine dayanan yaşam biçimini benimsediğini göstermektedir (Kuban, 1970; Kuban, 1970a; Kuban, 1993; Kuban, 2001).

Daha genel bir ifadeyle Anadolu coğrafyasında örgütlenen Selçuklu kültür ve medeniyetinin; yaşam biçimi boyutunda Fars (İran) kültürü ile Orta Asya Türk geleneklerini birleştiren, dinsel boyutta ise Hıristiyanlıkla kaynaşmış ve eski Şaman geçmişinin izlerini taşımakla birlikte İslâm dinine dayandığı söylenebilir.

Anadolu’da Türk toponomi verileri üzerine yapılan araştırmalarda, yeni kurulan yerleşmelerin adlandırılmasında ya da Hıristiyan nüfusun egemen dini–etnik unsur olduğu yerleşme adlarının etimolojik değişime uğramasıyla verilen yeni Türkçe yer adlarının Orta Asya ve İran–Türk yerleşim kültürüne köklendiğine ilişkin tespitler, Türklerin Anadolu öncesi yerleşik yaşam kültürünün Anadolu coğrafyasına taşınmış yansımaları olarak değerlendirilmektedir (Clarke, 1867; Wittek, 1969; Scheinhardt, 1976; Vryonis, 1981; Baykara, 1984; Alagöz, 1984; Gülensoy, 1999; Yediyıldız, 1984; Cahen, 2001).

Yine Selçuklu döneminde bazı önemli ve büyük Anadolu kentlerine unvanlar verilmesi geleneğinin, İran–İslâm kent medeniyeti ve kültürünün Anadolu’ya taşınmış mirası olduğu bilinmektedir (Hinz, 1949; Erzi, 1950; Turan, 1971; Artuk ve Artuk, 1986; Göde, 1994; Artuk ve Artuk, 2003). Bu anlamda Anadolu Selçuklu yerleşme sistemi ve sistemi oluşturan kent modelleri üzerinde; gerek kültür ve medeniyet kurumları gerekse toponomi gelenekleri açısından Orta Asya ve İran–İslâm kültür ve medeniyetlerinin etkili olması kaçınılmaz bir sonuç olarak görünmektedir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta; Anadolu coğrafyasına gelen Türklerin henüz göçebe yaşam geleneğinden tam olarak kurtulmamış ve İslâmlaşma sürecinin de Orta Asya Türk kültür ve medeni değerlerinin yerini tamamen almamış olmasıdır. Başka bir deyişle; Türkler bu dönemde ne tam anlamıyla İslâmlaşmış, ne de Orta Asya geleneksel yaşam biçimlerinden tam olarak kurtulmuşlardır. Nitekim yerleşik ya da yarı göçebe Türklerin süreç içinde çiftçi sınıfı olarak köylere ya da asker ve tüccar–zanaatkâr sınıflar olarak kentlere yerleşerek kentlileştiği ve İran–İslâm kültür ve medeniyeti etkisine girdikleri, buna karşılık, Orta Asya gelenek ve yaşam biçimlerini koruyan ya da sürdüren göçebe Türklerin ise Uc olarak adlandırılan kültürel temas bölgelerdeki verimli yaylak–kışlak alanlarında yerleştikleri bilinmektedir (Yinanç, 1944; Wittek, 1963; Köprülü, 1984; Wittek, 1999). Dolayısıyla Anadolu coğrafyası üzerinde Bizans–Selçuk ikili siyasal egemenlik düzeninin sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıklara dayanan mekânsal tercihler ortaya çıkmıştır. Bu mekânsal tercihler, Anadolu’nun Uc bölgelerindeki verimli kışlak–yaylak alanlarında değişken ve geçici koşullar içinde, ekonomisi hayvancılık ve yağmacılığa, dinsel kimliği Şaman ya da Budizm inanç ve gelenekleri ile İslâmî inanç sisteminin sentezine dayanan göçebe ya da yarı yerleşik Türklerin mekân organizasyonları ile yerleşik yaşam kökeninden gelen ya da yerleşik yaşam biçimini benimseyerek Hıristiyan nüfusla karışarak kentlileşen ve Sünnî İslâmî inançları taşıyan Türklerin mekân organizasyonları olmak üzere ikili mekân organizasyonları olarak tanımlanabilir.

Selçuklu Dönemi yerleşme sistemi ve kent modelleri

Yerleşme sistemi ve kentler ağı

Anadolu'da Selçuklu siyasal ve yönetsel egemenlik döneminde fethedilmiş, devralınmış ya da yeni kurulmuş kentler dizgesinin oluşturduğu belirli ve tanımlı bir yerleşme sisteminin varlığının araştırılmasında temel konu; söz konusu yerleşme sistemi ve kentler ağı organizasyonunu biçimlendiren ya da yönlendiren dinamiklerin neler olabileceğidir. Başka bir ifadeyle, “*yerleşme sisteminin temel bileşenleri ve sistemin temel dayanağı ya da kırılma noktası nedir*” sorularına cevap aranmasıdır.

Bu çerçevede, Selçuklu dönemi yerleşme sisteminin, savunma sistemi, üretim–dağıtım sistemleri, yönetim mekanizması ve toprak kullanım–yerleşme politikaları ile bunların yansımaları olarak, işlevsel bir kademelenme içinde organize olmuş mekânsal örgütlenmelere dayandığı varsayımından hareket edilmiştir.

Buna göre, Selçuklu dönemi yerleşme sistemini biçimlendiren ve tanımlayan bileşenler;

- a) Bizans–Selçuklu ikili siyasal egemenlik düzeninin tanımladığı ya da etkin kıldığı askeri–stratejik koşullara göre biçimlenmiş savunma sistemi,
- b) Anadolu'nun kıtalararası coğrafi geçiş bölgesi işlevinin ön plana çıkardığı jeopolitik kimliğine dayalı olarak kültürler ve bölgelerarası üretim–dağıtım ilişkileri,
- c) Tarihsel miras boyutunda kökenleri Orta Asya Türk ve İran Türk–İslâm devlet geleneklerine dayanmakla birlikte, Anadolu coğrafyasında karşılaşılan ve devralınan Bizans kültürünün izlerini ya da yansımalarını da taşıyan yönetim sistemi ve toprak kullanım düzenine dayanan yerleşme politikaları,
- d) Anadolu'nun tarihi coğrafyası kapsamında Türk öncesi Roma–Bizans dönemlerinde örgütlenmiş mekân organizasyonları ile Orta Asya ve İran Türk–İslâm yerleşik ve göçebe kültürlerinin Anadolu'da birleştirilmiş ürünleri olarak işlevsel kademelenme gösteren mekânsal örgütlenmeler olarak belirlenmiştir (Özcan, 2005).

Dolayısıyla Selçuklu dönemi yerleşme sistemi ve kent ağının; Orta Asya Türk ve İran Türk–İslâm coğrafyası yerleşme pratiklerinin, Anadolu'da Bizans–Selçuklu ikili askeri–stratejik–siyasal koşulları ve kültürler arasında kurulan sosyal–ekonomik ilişkiler zincirinin mekânsal yansımaları olarak, devralınan Bizans yerleşme sistemi ve kent ağı mirası üzerine yapılandırılması ile biçimlendiği söylenebilir (Şekil 1).

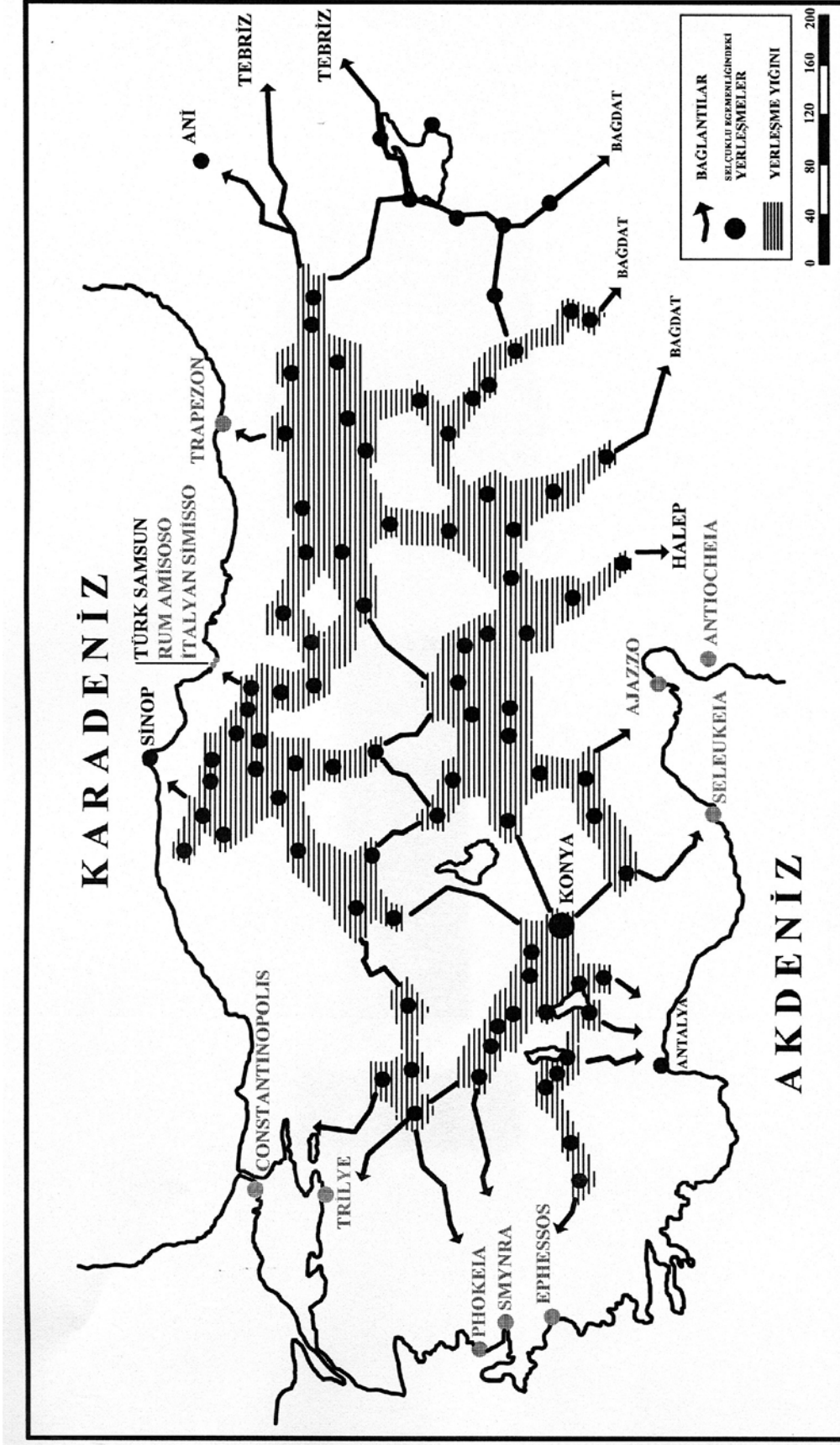
Kent modelleri

Anadolu'da Selçuklu döneminde örgütlenmiş yerleşme sisteminin mekânsal yansımaları olarak tanımlanan kent modellerinin tanımlanmasında temel sorun, Selçuklu kentlerinin “*mekânsal ve demografik büyüklüklerin nasıl bir yöntem ile tespit edilebileceği ve “kentsel mekân organizasyonlarını biçimlendiren dinamiklerin neler olabileceği”* sorularına dayalı olarak ortaya konulmuştur.

Bu çerçevede, demografik ve mekânsal çözümler için temel dayanak noktası, Selçuklu döneminde –istisnasız– tüm kentlerin surla çevrili olduğu ya da en azından ana yerleşim odağının sur içinde olduğu varsayımdır. İkinci varsayım olarak, coğrafyanın kent modellerini biçimlendirdiği gerçeğinden hareketle, Anadolu'nun özgün coğrafi koşullarıdır. Üçüncü varsayım ise mekânsal ve demografik çözümlerinde Selçuklu dönemi saray ya da köşk işlevindeki konut yapıları ve anıtsal kamusal hizmet yapıları işlevindeki ulucami kapasitelerinin değerlendirilebileceğidir (Tablo 1).

Bu yöntem kurgusu içinde, Selçuklu dönemi kentlerine ilişkin yapılan demografik–mekânsal çözümler sonunda, kentlerin mekânsal–demografik büyüklükleri ile işlevsel kimlikleri arasında bir bağıntı olduğu belirlenmiştir. Bu bağıntı Selçuklu dönemi kentlerinin modellerini belirlemektedir.

Selçuklu dönemi kent modellerini belirleyen ve biçimlendiren temel etkenlerin, Anadolu'nun özgün coğrafi koşullarının mekânsal altyapısı üzerinde dönemin askeri–siyasal koşullarına dayanan yerleşim politikaları ve toprak kullanım sistemi ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler zinciri olarak tanımlanmıştır.

Şekil 1. Anadolu'da Selçuklu dönemi kentler ağı

Yapılan değerlendirme sonucunda; Selçuklu dönemi Anadolu kentlerinin “kale kent”, “açık kent” ve “dış büyüme odaklı kent” olmak üzere temelde üç farklı model gösterdiği belirlenmiştir (Özcan, 2005).

Bu modellerden “kale kent modeli” işlevsel ve konumsal niteliklerine göre iki alt kategoride değerlendirilmiştir. Buna göre; Selçuklu dönemi yerleşme ve ulaşım sisteminin odak noktalarında konumlanmış, belirli bir nüfus büyüklüğünü aşabilmiş (ortaçağ kentleri için yaklaşık 10.000 nüfus) askeri-siyasal-yönetmelik merkez işlevine sahip Konya, Kayseri ve Erzen-i Rûm gibi kentler sahip oldukları işlevlere dayalı olarak kolonizasyon yapıları ya da anıtsal kamusal hizmet yapıları ile kısmen sur dışına taşıdıkları için “A tipi kale kent” ya da “eklemlilik-kale kent modeli” adı altında tanımlanmıştır (Şekil 2).

“B tipi kale kent modeli” olarak tanımlanan diğer kategorideki kentler ise; Anadolu’nun bölgelerarası ticaret potansiyeli kapsamında örgütlenmiş Selçuklu dönemi üretim-dağıtım sisteminin dışa açılan aktarma-dağıtım merkezi ve askeri üs işlevine sahip Antalya, Alâiyye ve Sinop gibi tamamen sur içinde gelişme/büyüme gösteren kıyı yerleşmeleri ile Anadolu yerleşme-ulaşım sisteminin odak noktasındaki konumuna dayalı olarak ülkesel boyutta mübadele merkezi işlevi kazanan Sivas ve Selçuklu dönemi Anadolu savunma sistemi boyutunda askeri faaliyet ve organizasyon merkezleri işlevindeki Karahisar-ı Sahip, Karahisar-ı Köğonya, Karahisar-ı Yavaş gibi Karahisar yerleşmeleridir (Şekil 2).

“Açık kent modeli” olarak tanımlanan ikinci tip kent modeli; Selçuklu dönemi yerleşme ve ulaşım sistemi bütününde sahip oldukları bölgelerarası sosyal-ekonomik potansiyeller ile coğrafyanın özgün koşullarının kent formu üzerindeki yönlendirici etkisi kapsamında iki kategori altında değerlendirilmiştir. Bu kentler temel işlevlerinin ticaret faaliyetleri olmasına ya da coğrafyanın yerleşim olanaklarını kısıtlamasına dayalı olarak sur dışında gelişmiştir (Şekil 2).

Selçuklu dönemi üretim-dağıtım sisteminin aktarma-bağlantı ya da coğrafi geçiş noktalarında konumlanmış, bölgelerarası ticaret potansiyeline dayalı olarak vakıf yoluyla gerçekleştirilen ekonomik-askeri işleve sahip kervansaray yapıları ile gelişen, temel işlevi bölgesel ticaret merkezi olan Ziyâret Pazarı, Yabanlu Pazarı, Yılğün Pazarı gibi pazar yerleşmeleri ile Ahi örgütlenmeleri kapsamında ticaret ve zanâat faaliyetlerine dayalı olarak gelişen Kırşehir gibi Ahilik merkezleri “A tipi açık kent modeli” olarak tanımlanmıştır (Şekil 2).

Bizans egemenliğinden devralınan ve topografyanın mekânsal gelişme kapasitelerini sınırlandırdığı kale-kent niteliğindeki Bizans kentlerinin, Selçuklu döneminde örgütlenen ulaşım ve yerleşme sisteminin yarattığı yeni sosyal-ekonomik dinamikler etkisinde sur dışındaki yerleşilebilir alanlara doğru yayılmasıyla gelişen Amasya ve Tokat gibi yerleşmeler “B tipi açık kent modeli” olarak değerlendirilmiştir. Bu kentlerin mekânsal gelişiminde temel dinamik, sur dışında yapılandırılan anıtsal-kamusal hizmet yapı faaliyetleridir (Şekil 2).

Diğer bir kent modeli olarak ortaya konulan “dış büyüme odaklı kent modeli” ise Anadolu’nun Bizans-Selçuklu ikili siyasal yapısının mekânsal yansıması olarak, Ankara, Çankırı, Kütahya ve Tunguzlu gibi Uc bölgeleri olarak tanımlanan savunma ve güvenlik unsurlarının kentmel mekân organizasyonları üzerinde egemen olduğu kentler için geçerlidir. Bu kentler, Bizans-Selçuklu karşılıklı kültürel, ekonomik ve askeri temas bölgelerindeki konumlarına dayalı olarak Türk-İslâm kolonizasyon ve yerleşimini teşvik amacıyla sur dışı yapılanma odakları niteliğindeki tekke ve zaviye ya da cami ve mescid gibi İslâmî anıtsal-kamusal yapılanmaların gerçekleştirilmesiyle mekânsal gelişme göstermiştir (Şekil 2).

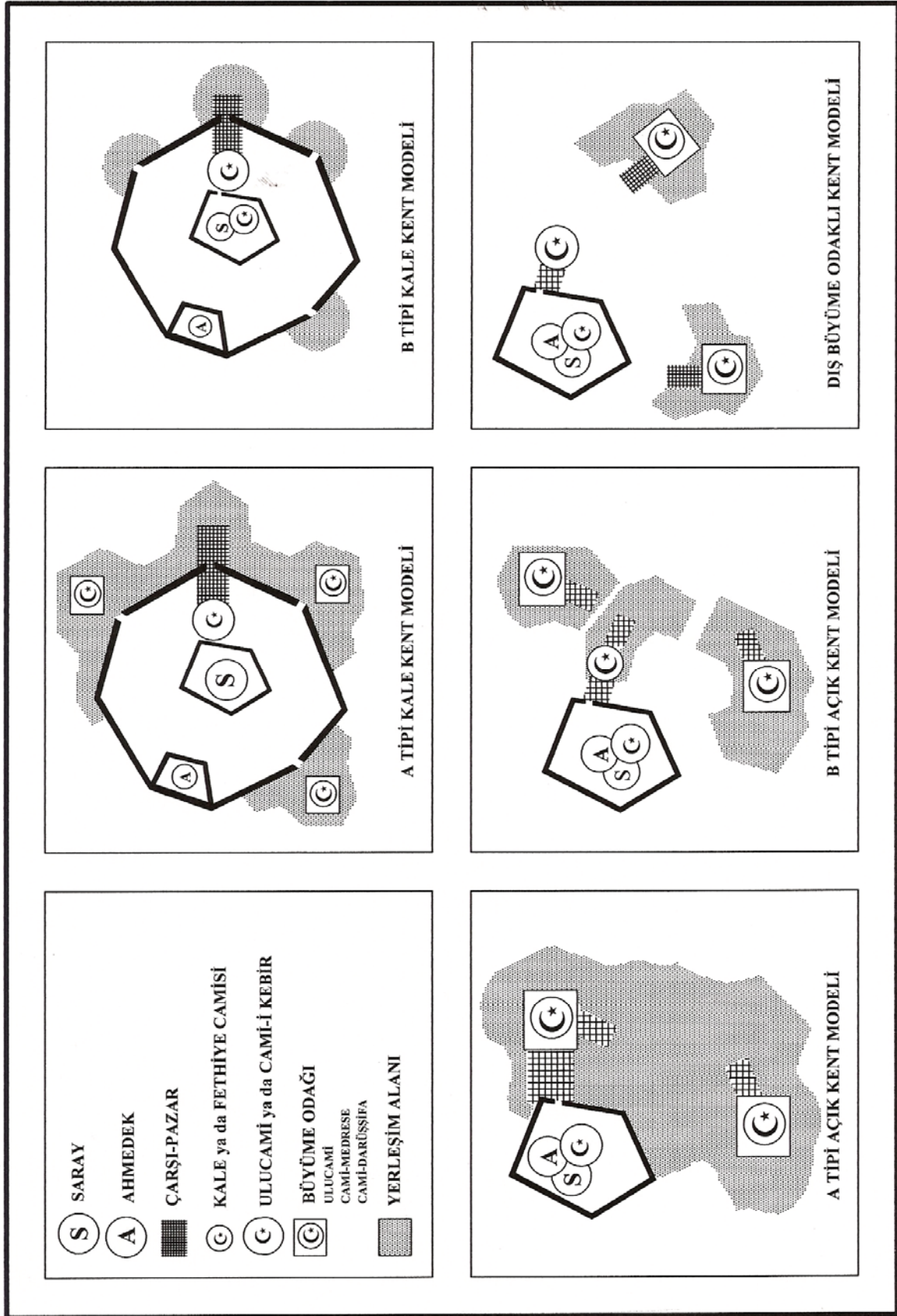
Yukarıdaki Anadolu’da Selçuklu dönemi kent modellerine ilişkin saptamalar söz konusu döneme ilişkin model arayışlarının tek bir modele bağlanamayacağını ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Anadolu Selçuklu dönemi kentsel demografik çözümler (Özcan, 2005)

Yerleşmeler	Ulucami ya da Cuma Camileri Kapasitesi (Kişi)	Bütçe ya da Vergi Mik- tarı (Dinar)	Makroform Büyükülüğü (Ha)	Olası Nüfus Büyüklüğü (1.000 Kişi)						
				Müslüman Nüfusa Göre	Ünsî Şehnamesine Göre	Mekânsal Verilere Göre	Ekonomik Verilere Göre	XVI. Yüzyıl Nüfus Verileri	Öngörülen Olası Nüfus	
3.000-5.000	Elbistan	500	—	13.6	2.7	—	3.4	—	3	3.0
	Uluborlu	700	—	—	3.8	—	—	—	3.8	3.8
	Tokat	1.400	14.000	14.5	7.5	1.4	3.6	2.8	7.7	3.8
	Kastamonu	1.000	15.000	30.7	5.5	1.5	7.6	3	6	4.4
	Çankırı	—	—	16.8	—	—	4.5	—	2.7	4.5
	Niğde	800	41.500	7.0	4.5	4.1	1.8	8.3	10	4.6
6.000-10.000	Alâîyye	500	—	30	2.7	—	7.5	—	1.8	5.0
	Ereğli	—	—	27.7	—	—	6.9	—	5.3	6.9
	Afyon	1.500	—	3.1	8	—	7.7	—	9	7.8
	Aksaray	2.000	51.000	24	11	5.1	6	10	9	8.0
	Amasya	1.500	—	41.5	8	—	10	—	9.5	9.0
	Ankara	2.500	72.000	13.5	13	7.2	3.4	14	15	9.4
	Antalya	2.000	—	40	11	—	10	—	3.4	10.5
Sinop	2.500	—	30	13.5	—	7.5	—	3.9	10.5	
13.000-20.000	Akşehir	1.200	135.000	20	6.5	13.5	5	27	4.4	13.0
	Malatya	2.500	—	50	13	—	13	—	8.3	13.0
	Niksar	1.400	187.000	14	7.5	18.7	3.5	37	3.4	16.6
	Kayseri	7.000	140.000	40	38	14	10	28	7	22.5
	Erzen-î Rûm	3.000	222.000	35	16	22.2	8.7	45	2.7	22.9
30.000+	Erzincan	1.500	332.000	—	8	33.2	—	65	3.5	35.4
	Sivas	3.000	600.000	130	16	60	33	120	5	57.2
	Konya	8.000	700.000	150	45	70	35	140	18.4	72.5

Demografik Çözümlerde Kullanılan Yöntemler

Müslüman nüfusa göre	[Ulucami ve Ulucami İşlevindeki Camilerin Kapasiteleri X Hane Büyüklüğü (5)] + %10 Gayri-Müslim Nüfus
Mekânsal verilere göre	[Kentsel Makroform Büyüklüğü (m ²) / Ortalama Konut Kullanım Alanı (200m ²)] X Hane Büyüklüğü (5)
Ekonomik verilere göre	XIV. yüzyılda Sivas kent nüfusunun 120.000 ve bütçesinin en az 600.000 dinar olduğu kaydına dayanılarak kurulan bağıntı.
Ünsî Şehnamesine göre	XIII. yüzyıl sonunda Konya'da yedi Ulucami varlığı ve kent bütçesinin en az 700.000 dinar olduğu kaydına dayanılarak kurulan bağıntı.
XVI. yüzyıl nüfus verilerine göre	XVI. yüzyıla dek Anadolu nüfusunun büyük dalgalanmalar göstermediği yaklaşımı kapsamında geriye dönük karşılaştırma yapma olanağı sağlamaktadır.

Şekil 2. Anadolu'da Selçuklu kent modelleri (Özcan, 2005)

Bu noktada “sanayi öncesi kent modeli” ve “İslâm kent modeli” bütününde bir irdeleme yapılırsa, sözkonusu modellerin belirli ve tanımlı bir siyasal–yönetimsel egemenlik döneminde, özgün coğrafi koşullar ya da sosyal–kültürel yapılanmalar veya askeri–siyasal koşulların mekân organizasyonları üzerindeki (olası) evrimsel etkilerini dikkate almadığı düşünülmektedir. Bu yönüyle, sözkonusu kent modellerinin her dönem ve her coğrafya için geçerli olamayacağı gibi Anadolu coğrafyasında Selçuklu egemenlik dönemi için de “sanayi öncesi kent modeli” veya “İslâm kent modeli” gibi belirli ve tanımlı bir kent modelinin geçerli olamayacağı söylenebilir. Dolayısıyla, –gerek Bizans yerleşim mirası üzerinde gelişen, gerekse Türk–İslâm yerleşim kültürü etkisinde yeni kurulan– Selçuklu dönemi Anadolu yerleşme sisteminin mekânsal örgütlenmeleri olarak değerlendirdiğimiz Selçuklu kentlerinin; Anadolu’ya aktarılan ve Anadolu’da devralınan yerleşim kültürü mirası, Anadolu’nun özgün coğrafi koşulları, üretim–dağıtım organizasyonları, farklı dinsel–kültürel–siyasal yapılanmalar, göçebe/yarı–göçebe yaşam biçimine dayalı örgütlenmeler gibi aralarında çok yönlü ilişkiler bulunan birden çok değişkene dayalı olarak işlevsel–konumsal boyutta mekânsal farklılıklar gösterebilen modellerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu araştırmada, Anadolu’da Selçuklu döneminde örgütlendiği öngörülen yerleşme sisteminin savunma, üretim–dağıtım sistemi, yönetim sistemi ve mekânsal örgütlenmelere dayalı olarak demografik ve mekânsal boyutta belirli ve tanımlı bir kademelenme gösterdiği ve yerleşme sisteminin mekânsal yansımaları olarak kent modellerini biçimlendirdiği belirlenmiştir.

Bu tespitten hareketle, Selçuklu dönemi kent modelleri üzerindeki temel belirleyici ya da dinamiklerin, kentlerin yerleşme sistemi bünyesinde sahip oldukları işlevsel ve konumsal farklılıklara dayandırılmıştır. Başka bir ifadeyle, Selçuklu dönemi Anadolu kent modellerini belirleyen ve yönlendiren temel dinamik, kentlerin Anadolu yerleşme sistemi içinde kazandığı ya

da sahip olduğu işlevsel farklılıklar olduğu söylenebilir.

Ancak burada gözardı edilmemesi gereken nokta, kentsel mekân organizasyonlarının tarihsel arka plânında, Türklerin Anadolu coğrafyasında Bizans kültüründen devraldığı yerleşim mirası ve Anadolu öncesi Orta Asya ve İran Türk kültürlerinden Anadolu coğrafyasına aktardığı ya da taşıdığı yerleşim kültürünün etkili olduğudur.

Öyle ki; Orta Asya kültüründen gelen askeri–siyasal işlevli *orduğ* (Hakan sarayı) ya da İran–İslâm kültüründen gelen ve vakıf kurumu kapsamında örgütlenen sosyal, kültürel ve dinsel işlevli cami–medrese ikilisinden oluşan dini külliyeler odaklı yerleşim mirası, Anadolu coğrafyasında Bizans egemenliğinden devralınan kentlerin mekânsal kurgusu üzerinde yeniden örgütlenen Türk kentlerinin mekân organizasyonlarında birleş(tiril)miştir.

Araştırma kapsamında, Anadolu’da Selçuklu kent modellerini tanımlayan temel dinamikler; askeri–stratejik, siyasal–yönetimsel, ekonomik ve dini kurumlar ile sosyal–kültürel anıtsal–kamusal hizmet kurumları olarak belirlenmiştir. Bu dinamikler kentlerin Anadolu yerleşme ve üretim–dağıtım sistemi içinde sahip olduğu işlevsel konumuna göre farklılaşmaktadır. Örneğin, Selçuklu egemenlik coğrafyası boyutunda yönetimsel–siyasal merkez işlevini üstlenmiş Konya ve Kayseri gibi kentlerin mekânsal kurgusu diğer Anadolu kentlerinden farklılıklar göstermektedir. Konya ve Kayseri’de Sultanların ikametgâhına ayrılmış saltanat sarayları işlevindeki yapıların varlığı, birden çok Cuma camisi işlevinde dinsel yapının bulunması veya vakıf yoluyla gerçekleştirilen medrese ve dârü’ş şifâ gibi sur dışı yoğun anıtsal kamusal hizmet yapı faaliyetlerinin gözlemlenmesi, sözkonusu kentlerin sahip olduğu işlevsel niteliklerle doğrudan bağlantılıdır.

Bir başka örnek kıyı kentleri için verilebilir. Askeri, stratejik ve ekonomik işleve sahip, Selçuklu dönemi üretim ve dağıtım sisteminin bağlantı–düğüm noktasında konumlanmış Alâiyye, Antalya ve Sinop kentlerinin mekânsal ve de-

mografik çözümlenmeleri yapıldığında, söz konusu kentlerin benzer mekânsal unsurlara ve demografik büyüklüğe sahip olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Bizans–Selçuklu askeri–siyasal sınır ve sosyal–kültürel temas bölgelerinde (Uc bölgesi) konumlanmış Ankara, Çankırı, Kütahya, Tunguzlu gibi kentlerin mekân organizasyonlarında, sur dışı anıtsal kamusal yapı faaliyetlerinin yoğunlaşması da, söz konusu kentlerin sahip olduğu kolonizasyon/fetih faaliyetleri merkezi işlevine dayanmaktadır. Bu noktada çarpıcı bir örnek Kastamonu kenti için verilebilir. Kastamonu kentinin, yukarıda sayılan Uc bölgesi kentleri Ankara, Çankırı, Kütahya ve Tunguzlu ile konumsal olarak aynı niteliklere sahip olmasına karşılık, kentsel mekân organizasyonları boyutunda sözkonusu kentlerden farklı bir mekânsal kurguya sahip olması, ancak Kastamonu'nun sahip olduğu siyasal–yönetimsel işlevsel farklılığı ile açıklanabilmektedir.

Buraya kadar açıklananlara dayalı olarak, Selçuklu kentleri, Anadolu yerleşme ve üretim–dağıtım sistemi içindeki işlevsel nitelikleri ile Orta Asya ve İran–İslâm kültüründen gelen yerleşim ve mekân geleneğinin, Anadolu coğrafyasında devralınan Bizans yerleşim kültürünün mirası üzerindeki mekânsal birlikteliği olarak tanımlanabilir. Selçuklular bu mirası yukarıda da tanımlanan unsurların etkisinde gerek yerleşme sistemi gerekse kent düzeyinde farklı bir aşamaya taşımışlardır.

Teşekkür

Anadolu Türk kent tarihinin bilinmeyen ve üzerinde pek tartışılmayan bir dönemini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmanın dayandığı doktora tezinin hazırlanması ve tamamlanması sürecinde danışmanlık görevinin ötesinde her zaman “bilimsel yol gösterici” olarak kabul ettiğim Sayın Prof. Dr. Zekiye YENEN (YTÜ) ile çalışmaya katkı koyan Sayın jüri üyeleri Prof. Dr. Sevgi AKTÜRE (ODTÜ), Prof. Dr. Fulin BÖLEN (İTÜ), Prof. Dr. Fusun ALİOĞLU (YTÜ) ve Prof. Dr. Haşim KARPUZ (SÜ) teşekkürle anılır.

Kaynaklar

- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi*, I, Cem Yayınları, İstanbul.
- Aktüre, S. (1989). The Islamic Anatolian city, *Environmental Design*, 1–2, 68–79.
- Alagöz, C. A. (1984). Türkiye yer adları üzerine bazı düşünceler, *Türk Yer Adları Sempozyumu*, 11–23, Ankara.
- Artuk, İ. ve Artuk, C. (1986). Ortaçağda bazı Anadolu şehirlerine verilen unvanlar, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIV, 2, 65–69.
- Artuk, İ. ve Artuk, C. (2003). Bazı İslâm şehirlerinde hangi devletler sikke kesmiş ve bu şehirlere ne gibi isimler verilmiş, *TTK Belleteni*, LXVII, 249, 421–446.
- Aydın, T. (1964). *Anadolu'da insan toplulukları ve yerleşme ilkeleri üzerinde bir deneme*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Baykara, T. (1971). XI. yüzyıla kadar Türk şehri, *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baykara, T. (1984). Türk yer adlarının Orta Asya'daki benzerleri üzerine bir kaynak, *Türk Yer Adları Sempozyumu*, 265–273, Ankara.
- Baykara, T. (2002). Türk tarihi ve şehir; Türklerde yerleşik hayat, *Yeni Türkiye*, 45, 421–438, İstanbul.
- Bertalanffy, L V. (1950). An outline of general system theory, *British Journal for the Philosophy of Science*, 1, 2, 134–165.
- Bertalanffy, L V. (1968). *General system theory; foundations, development, applications*, Braziller Press, New York.
- Bertuglia, C. S. ve Rabino, G. A. (1994). Performance indicators and evaluation in contemporary urban modeling, *The Modeling City*, Routledge Press, 37–54, London.
- Bölen, F. (1978). *Anadolu'da yerleşme sisteminin evrim analizi ve çağdaş mekân düzenleme politikalarına etkilerinin incelenmesinde bir yöntem denemesi*, Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Brand, C. M. (1989). The Turkish element in Byzantine; eleventh–twelfth centuries, *Dumbarton Oaks Papers*, 43, 1–25.
- Cahen, C. (2001). *The formation of Turkey; the Seljukid Sultanate of Rum: eleventh to fourteenth century*, P. M. Holt (ed.), Pearson Education Limited Press, London.
- Chadwick, G. F. (1971). *A system view of planning; towards a theory of the urban and regional planning process*, Pergamon Press, New York.

- Clarke, H. (1867). On the topographical nomenclature of Turkish Asia Minor, *Anthropological Review*, **5**, clxxxix–clxxxvi.
- Erzi, A. S. (1950). Türkiye kütüphanelerinden notlar ve vesikalar, *TTK Belleteni*, **XIV**, 53, 85–100.
- Forder, A. (1976). Social work and system theory, *British Journal of Social Work*, **6**, 1, 23–42.
- Göde, K. (1994). Selçuklu Türkiye'si şehirlerinin özellikleri, *III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri*, 55–59, Konya.
- Gülensoy, T. (1999). Orta Asya Türk yer adlarının Anadolu'daki izleri, *XII. Türk Tarih Kongresi*, **II**, 365–376, Ankara.
- Hammond, M. (1972). *The city in the ancient world*, Harvard University Press, Cambridge.
- Hans, J. (1951). Comment on general system theory, *Human Biology*, **23**, 4, 328–335, 1951.
- Hinz, W. (1949). Ortaçağ yakın şarkına ait vergi tabloları, Fikret Işıltan (çev.), *TTK Belleteni*, **XII**, 49, 771–793.
- Kilbridge, M. F. (1968). The foundation of urban models, *Ekistics*, **26**, 155, 382–389.
- Kırmızı, T. (1979). Osmanlı öncesi Anadolu–Türk Kenti üzerine bir araştırma, *Basılmamış Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Köprülü, M. F. (1984). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Köprülü, M. F. (1999). *Osmanlı devletinin kuruluşu*, TTK Yayınları, Ankara.
- Kuban, D. (1968). Anadolu Türk şehri, tarihi gelişmesi, sosyal ve fiziki özellikleri üzerine bazı gelişmeler, *Vakıflar Dergisi*, **VII**, 53–73.
- Kuban, D. (1970). Ortaçağ Anadolu–Türk sanatı üzerine gözlemler, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yayınları, 103–117, Ankara.
- Kuban, D. (1970a). Claude Cahen'in "Pre-Ottoman Turkey" adlı kitabı ve Anadolu'da Türk şehri, mimarisi ve sanatı ile ilgili bazı düşünceler, *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, **2**, 7–18.
- Kuban, D. (1993). *Batya göçün sanatsal evreleri (Anadolu'dan önce Türklerin sanat ortaklıkları)*, Cem Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D. (1995). Anadolu kentlerinin tarihsel gelişimi ve yapısı üzerine gözlemler, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 163–197, İstanbul.
- Kuban, D. (2001). Selçuklu sanat dünyası, *Alâaddin'in Lambası: Anadolu'da Selçuklu Çağı Sanatı ve Alâaddin Keykubad*, Yapı Kredi Yayınları, 24–29, İstanbul.
- Laszlo, E. (1975). The meaning and significance of general system theory, *Behavioral Science*, **20**, 1, 9–24.
- Özcan, K. (2005). Anadolu'da Selçuklu dönemi yerleşme sistemi ve kent modelleri, *Basılmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Scheinhardt, H. (1976). Türk yer isimlerinde halk etimolojisinin dilcilik yönünden sınıflandırılması üzerine bir deneme, *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri*, 98–106, Ankara.
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu–Türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci (XI.–XV. yüzyıllar)*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (1979). *Mekân organizasyonlarına makro yaklaşım; Türkiye üzerinde bir deneme*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, İstanbul.
- Vryonis, S. (1971). Byzantine attitudes toward Islam during the late middle ages, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, **12**, 2, 263–286.
- Vryonis, S. Jr. (1981). Nomadization and Islamization in Asia Minor, *Byzantina kai Metabuzantina; Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans*, **II**, IV, Undena Publications, 42–71, Malibu.
- Witteck, P. (1936). Bizans–Selçuk münasebetleri, *Ülkü Mecmuası*, **8**, 44, 149–152.
- Witteck, P. (1963). Osmanlı imparatorluğunun kuruluşunda Türk aşiretlerin rolü, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, **XIII**, 17–18, 257–268.
- Witteck, P. (1969). Bizanslılardan Türklere geçen yer adları, Mihin Eren (çev.), *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, **I**, 193–240.
- Witteck, P. (1999). *Menteşe Beyliği*, Orhan Şaik Gökyay (çev.), TTK Yayınları, Ankara.
- Yediyıldız, B. (1984). Türkiye'de yer adı verme usulleri, *Türk Yer Adları Sempozyumu*, 25–41, Ankara.
- Yinanç, M. H. (1944). *Türkiye tarihi Selçuklular devri I, Anadolu'nun fethi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.